

Alenka Glazer
Ruše

O STRITARJEVEM MLADINSKEM DELU

Tokratno premišljanje o Stritarjevem mladinskem delu¹ ne prinaša pregleda vseh del, ki jih je avtor namenil mladim bralcem, niti pri upoštevanih besedilih ne analizira vseh njihovih sestavin. Zastavlja si predvsem dve vprašanji. Najprej, kako so dosedanja uredniki Stritarjevega mladinskega (ali po njihovem presojanju mladini primerne) dela te svoje izbore uredili. Naslednje vprašanje je s prvim povezano: ali je upravičeno Stritarjevo celotno delo deliti v dve popolnoma različni dobi, prvo, ko mu je bila prvenstvena umetnost s svojo estetsko funkcijo, in drugo, ko je s svojim pisanjem postal predvsem vzgojitelj. Upoštevani sta zlasti dve Stritarjevi deli, ki na prvi pogled nimata nobenih stičnih točk: *Zorin* in *Griški gospod*. Medtem ko je *Zorin* nastajal v prvem obdobju Stritarjevega pisanja, nekako od 1866 do 1870, in je njegovo najodmevnejše (nemladinsko) literarno delo sploh, je *Griški gospod* bil napisan bistveno pozneje, bralcem pa je postal dostopen šele petindvajset let po *Zorinu*, 1895, in sicer kot branje za mladino. V obeh delih je uporabljen tudi motiv otroka oziroma otrok, in prav ta delna motivna sorodnost je – ob vseh razlikah – sprožila pričujoče premišljanje.

Stritarjevo delo, namenjeno mlademu bralcu, je doslej bilo že nekajkrat deležno posebne obravnave, večinoma hkrati z izbori besedil, ki so se posameznim urednikom zdela primerna za ta krog bralcev. Tako je leta 1923 Stritar z *Izbranimi spisi za mladino*² bil uvrščen v zbirko Slovenski pesniki in pisatelji, ki sta jo s priredbami za mladino urejala Fran Erjavec in Pavel Flerè. Leta 1941 je Francè Koblar uvrstil Stritarjev *Izbor mladinskih spisov*³ v zbirko Cvetje iz domačih in tujih logov. V knjižni zbirki za osnovno šolo Moja knjižnica je 1969 Darinka Petkovšek pripravila za tretji razred izbor Stritarjevih besedil pod naslovom *Lešniki in jagode*.⁴ Tudi zbirka Izbrana mladinska beseda je že v prvi seriji 1978 prinesla

¹ Tu natisnjeno besedilo prinaša dopolnjen referat, prebran na Stritarjevem simpoziju 2. oktobra 1986; za natis je bilo pripravljeno v času, ko mineva petinsedemdeset let od Stritarjeve smrti (umrl je 25. novembra 1923 v Rogaški Slatini).

² Josip Stritar: *Izbrani spisi za mladino*. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Saša Šantel. V Ljubljani 1923. Izdala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Slovenski pesniki in pisatelji. XI. zvezek: Josip Stritar.

³ Josip Stritar: *Izbor mladinskih spisov*. Priredil profesor dr. Francè Koblar. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1941–XX. Cvetje iz domačih in tujih logov. 16.

⁴ Josip Stritar: *Lešniki in jagode*. Izbrala in uredila Darinka Petkovšek. Izdala in založila Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. Moja knjižnica. Tretji letnik, razred III, knjiga 2.

zvezek Stritarjevih tekstov *Josip Stritar*,⁵ v izboru in s spremno besedo Antona Slodnjaka.

Stritar sam je v dobrem desetletju od sredine devetdesetih let dalje pri Družbi sv. Mohorja izdal štiri zbirke besedil, namenjenih mladim bralcem: *Pod lipo* (1895),⁶ *Jagode* (1899),⁷ *Zimski večeri* (1902),⁸ *Lešniki* (1906).⁹

Med prej navedenimi izbori sta se omejila na besedila iz teh štirih knjig Koblar v Cvetju in Petkovškova v Moji knjižnici, druga dva izbora sta upoštevala tudi Stritarjeva besedila »iz spisov za odrasle« (kakor Slodnjak skupno poimenuje ta oddelek v svojem izboru). In prav Slodnjak je ob izboru zapisal, da mu je delal »hujše preglavice kakor uvodna beseda ... ker je nujno moral biti neenoten«, saj je moral napraviti dva izbora, »prvega iz knjig, ki jih je avtor deklarativno označil, da so namenjene mladini«, in iz spisov, ki so »bili namenjeni predvsem odraslim«.¹⁰ Pri tem je spise, ki jih je Stritar označil kot mladinske ter jih pisal v zadnjem obdobju pisateljavanja, urednik moral postaviti na začetek, pred druga, po nastanku starejša besedila (poleg nekaj pesmi predvsem *Zorina* iz leta 1870 in *Rosano* iz leta 1877¹¹).

To premišljanje urednika Slodnjaka, ki je kot raziskovalec naše literarne zgodovine doslej posvečal največ pozornosti tudi mladinski književnosti,¹² še posebej poudarja nekakšno dvojnost v Stritarjevem pisanju. Istočasno pa kažeta Slodnjakovi označitvi teh dveh vrst Stritarjevih »spisov«, da po njegovem vendarle ne gre za dva med seboj povsem ločena izseka iz celotnega dela, saj vsebujeta obe opredeljujoči označitvi omejujoče pomenske odtenke, ki jima hkrati razširjajo pomensko veljavo tudi na drugo področje. Že urednika Fran Erjavca in Pavel Flerš sta v svojem izboru 1923 s kratkimi odlomki upoštevala vsa Stritarjeva prozna dela za odrasle, iz *Zorina* pa sta vzela poglavja, ki govorijo o Zorinu in sosedovi rejenki Deli. Prav tako sta samo z odlomki predstavila Stritarjeve mladinske povesti *Griški gospod*, *Pavle* in *Janko Božé*. Slodnjak, ki se je odločil za natis celotnih tekstov, ne samo odlomkov, je od mladinskih proznih besedil sprejel le povest *Janko Božé*. Oba izbora, ki upoštevatata tudi Stritarjeve nemladinske tekste, pričata o tem, da nista bila narejena z mislijo na Stritarja mladinskega pisatelja, temveč sta bila pripravljena za šolsko spoznavanje Stritarjevega literarnega dela sploh. Izbora iz leta 1923 in leta 1978 pripadata torej tipu tako imenovanega šolskega (oziroma domačega)

⁵ *Josip Stritar*. Izbor, spremna beseda in opombe dr. Anton Slodnjak. Izdala in založila Mladinska knjiga. Ljubljana 1978. Izbrana mladinska beseda.

⁶ *Pod lipo*. *Knjiga za mladino s podobami*. Spisal Jožef Stritar. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1895. — V knjigo je poleg pesmi uvrščena povest *Griški gospod*, str. 65–190.

⁷ *Jagode*. *Knjiga za odrastlo mladino*. Spisal Jožef Stritar. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1899. — Knjiga prinaša tudi povest *Janko Božé*, str. 111–159.

⁸ *Zimski večeri*. *Knjiga za odrastlo mladino*. Spisal Jožef Stritar. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1902.

⁹ *Lešniki*. *Knjiga za odrastlo mladino*. Spisal Jožef Stritar. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1906. — V knjigi je tudi povest *Pavle*, str. 49–120.

¹⁰ Anton Slodnjak: *Beseda o pisatelju Josip Stritar*. Ljubljana 1978, str. 245.

¹¹ Roman *Zorin* je izhajal v petnajstih zaporednih listih (številkah) prvega letnika *Zvona*, 1870, od 1. januarja do 1. avgusta. — Povest *Rosano* je izhajala v tretjem letniku *Zvona*, 1877, od 15. lista (1. avgusta) do 24. lista (15. decembra).

¹² Prim. zlasti *Zgodovino slovenskega slovstva IV*. Ljubljana 1963. Izdala in založila Slovenska matica. Str. 35–38, 210–211.

branja in ju je le s pridržki mogoče uvrstiti med knjige, ki tvorijo mladinsko književnost.

Več vprašanj se pojavlja tudi v zvezi z dvodelnostjo Stritarjevega literarnega opusa. Večina literarnih zgodovinarjev ugotavlja (ne glede na podrobnejše delitve v ustvarjalna obdobja¹³) dve fazi v Stritarjevem ustvarjanju, upošteva njegovo vrednotenje umetnosti in njene funkcije. Izhodišče za Stritarjevo literarnoteoretsko misel pomeni uvod v Prešernove *Poezije*, 1866, z vrednotenjem pesnika kot človeka, ki ima v sebi posebno občutljivost in se iz nje odziva na bolečino v svetu, ter naslednja kritična premišljanja o pesniku in pesništvu, zlasti v prvem letniku *Zvona*, 1870, s poudarjanjem umetnosti kot avtonomnega, ničemur zunaj sebe zavezanega področja umetnikove dejavnosti.¹⁴ Nekako z letom 1876, torej z obnovljenim *Zvonom*, pa se v strokovni literaturi o Stritarju začenja poudarjati druga faza v njegovem delu, ki je ocenjevana pretežno kot obdobje, v katerem prihaja do izraza delo vzgojitelja.¹⁵

Urednik Stritarjevega *Zbrana dela* Francè Koblar v *Opombah* k osmi knjigi, ki vsebuje besedila iz knjig *Pod lipo*, *Jagode* in *Zimski večeri*, v zvezi z genezo teh spisov¹⁶ pravi takole:

»Začetek Stritarjevega mladinskega pesništva je v tesni zvezi s spremembo njegovega slovstvenega programa 1876. Ko se je odločil, da svoj *Zvon* postavi iz umetniških višav v širše slovensko občestvo, predvsem v družino, ter mu pridružil zavestno nalogo pouka in zabave, spodbude in vzgoje, je začel vanj vpletati tudi mladinske spise. Že prva številka *Zvona* 1876 je prinesla spis *Sreča*,¹⁷ ki ima dvojen obraz: primeren je za otroke in odrasle, pisatelj gleda otroško življenje z očmi starejšega človeka in v otroški doživljaj polaga resno misel.« Urednik Koblar vidi podobne sestavine tudi v spisih v dramski obliki (*Oderuh*, *Zapravljivec*, *Najemnina*¹⁸) in poudarja kot posebnost Stritarjevega pisanja odtlej njegov »družinski pogled na življenje«. ¹⁹ Za *Rosano* iz leta 1877, ki je v *Zbranem delu* seveda uvrščena med nemladinske tekste, pa presoja, da je zgodba sad Stritarjevih »kombinacijskih zmožnosti in volje, da napravi ganljivo, na pol mladinsko, na pol družinsko povest.«²⁰ Tudi Jože Pogačnik ugotavlja za ta čas Stritarjevo približevanje posebnemu bralcu in v svoji monografiji o Stritarju *Rosano* imenuje romantično ganljivko, »ki

¹³ Slodnjak v svojem pisanju o Stritarju, predvsem v *Zgodovini slovenskega slovstva IV* in v spremni besedi h knjigi *Josip Stritar*, deli Stritarjevo literarno delo v tri dobe (faze) in nakazuje še četrto, končno; po tej delitvi spada Stritarjevo namensko pisanje za mladino v njegovo tretjo fazo.

¹⁴ Zelo določno je Stritar svoje vrednotenje poezije (umetnosti), izrečeno že v uvodu k Prešernovim *Poezijam*, poudaril npr. v *Literarnih pogovorih XIV*, *Zvon* 1870, list 15 (1. avgusta): »Poezija nima nikakršnega namena zunaj sebe; ona je gospa, ki nikomur ne služi, niti najvišjemu gospodu ne.« (Citirano po *SZD VI*, str. 144.)

¹⁵ Posamezni literarni zgodovinarji zaznavajo v Stritarjevem literarnem delu premik že neposredno po letu 1870. — Prim. Jožeta Pogačnika spremno besedo *Zorin ali tragična vizija življenja* v knjigi Josip Stritar: *Zorin*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1985, str. 147. Prim. istega avtorja monografijo *Josip Stritar* v zbirki *Znameniti Slovenci* (1985), str. 122.

¹⁶ Gl. Franceta Koblarja *Opombe* k *SZD VIII*, str. 459 in dalje.

¹⁷ *Sreča. Podoba iz otroškega življenja*. B. M. *Zvon* 1876, list 1 (1. januarja), str. 6–9. Prim. tekst v *SZD IV*, str. 181–186, in opombe na str. 435.

¹⁸ Za vse tri dramske prizore, ki so bili prvič objavljeni v *Zvonu* 1876, gl. tekste v *SZD V*, str. 52–95, in opombe na str. 464–465.

¹⁹ Prim. Koblarjeve opombe *Nastanek spisov za mladino* v *SZD VIII*, str. 459.

²⁰ Prim. Koblarjeve opombe k *Rosani*, *SZD III*, str. 454.

je – s stališča bralca – na meji med mladinsko in družinsko povestjo»²¹. Po Koblarjevem mnenju dobi »očitno mladinski značaj« *Zvon* 1879, »ko začne prinašati pesmice in podobe, namenjene mladini.«²²

Stritar je prav v tem letniku *Zvona*, 1879, obširno spregovoril o mladinski književnosti, in sicer ob ocenjevanju zbirčice *Dragoljubci* Ivana Tomšiča,²³ pri kateri se zlasti ni strinjal z avtorjevim abstraktnim moraliziranjem. Sam ni zavračal moralnih nauk, temveč obliko, v kateri so bili podani. Poudarjal je nujnost, da »moralna povest bodi po istih zakonih izmišljena in zložena kakor vsaka druga, ki nima pedagoškega namena.«²⁴ Kot ustrezno obliko je priporočal priliko, basen, povest,²⁵ torej zgodbo, ki naj da »podobo in življenje (mojemu) nauku«. Tako tu izrecno postavlja kot vzorec za »moralno povest« zgodbo, ki naj prinese zgled. To je že star vzorec in Stritar sam opozarja na Kristusove prilike.²⁶ V svojem *Pogovoru* pa obudi tudi spomin na to, kako so brali nekdanje »Krištof-Šmidove povesti«,²⁷ ter priznava, da njega lepi nauki sploh niso zanimali, in gotovo tudi drugih mladih bralcev ne in so jih pri branju kar preskakovali, medtem ko same povesti imenuje »lepe, mnogokrat prav poetične«. Vrednoti jih potemtakem po njihovi oblikovanosti, literarnosti.²⁸

Stritar torej v tem obdobju, 1879, ni ločeval med literaturo, ki ima »pedagoški« (vzgojni) namen, in literaturo, ki takega namena nima. Za literaturo je zahteval, da »zgodba bodi po vsem sama v sebi resnična, resnična v estetičnem smislu, to je taka, da bi se bila res lahko godila tako, kakor jo pripovedujem. Osebe njene naj bodejo posnete po življenju, mislijo naj, čutijo in govoré kakor ljudje, katerim se gorka kri pretaka po žilah. Sosebno je paziti na otroke, da ne bodejo same puhle abstrakcije, kakršnih ravno potrebuje pisatelj.«²⁹ Stritar torej nakazuje izhodišča, značilna za oblikovalne postopke mimetično naravnane realistične literature.

²¹ Jože Pogačnik: *Josip Stritar*. Partizanska knjiga, Ljubljana 1985. Znameniti Slovenci. Prim. str. 159.

²² V *Zvonu* 1879 *Kazalo* ločuje pri poeziji dve skupini: *Pesmi* in *Pesmice s podobami*; za tokratni pregled so »pesmice« našete po zaporedju, kakor so bile objavljene, hkrati z ilustracijo na prvi strani posameznega lista (števike): *Mlada vrtnarica* (str. 161), *Pri pastirskem ognju* (str. 209), *Prvo jabolko* (str. 241), *Zadnja cvetica* (str. 289), *Pozimi iz šole!* (str. 353). Pomotoma v *Kazalu* nista navedeni pesmi *Angel varuh* (str. 32) z ločeno ilustracijo Janeza Šubica (na str. 25) in pesem *Prve cvetice* (str. 128), ki je objavljena ločeno od ilustracije Simona Ogrina (na str. 121). Koblar navaja kot prvo tako objavljeno pesem *Prve cvetice* (prim. *SZD VIII*, str. 459–460). – Naslovi pesmi so v tem zapisu, enako kakor pri Koblarju, usklajeni z današnjo pravopisno rabo.

²³ Prim. objavo tega Stritarjevega besedila pod naslovom *O mladinski književnosti*. Iz *Pogovorov*, ter pripadajoče opombe v reviji *Otrok in knjiga*, 23–24 (1986), str. 39–48, 51.

²⁴ Josip Stritar: *Pogovori*. *Zvon* 1879, list 17 (1. septembra), str. 270; *SZD VI*, str. 287. – Vsi navedki iz Stritarja so (v celotnem prispevku) vzeti iz *Zbranega dela*, kjer so Stritarjeva besedila pravopisno in ponekod deloma tudi jezikovno prilagojena današnji rabi.

²⁵ Prav tam.

²⁶ *Zvon* 1879, list 17 (1. septembra), str. 270; *SZD VI*, str. 286. – O zgledu, eksemplu, kot osnovi učinkovitega pridižnega besedila, prim. Matjaž Kmecl: *Od pridige do kriminalke*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1975, str. 15 in dalje.

²⁷ *Zvon* 1879, list 17 (1. septembra), str. 271; *SZD VI*, str. 288.

²⁸ Na motivne sorodnosti med Krištofom Schmidom in Stritarjem je opozarjal Martin Jevnikar; prim. njegovo študijo *Stritarjevi spisi za mladino (Odlomek)*. *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju za šolsko leto 1959–1960*. Trst 1960, str. 3–7.

²⁹ *Zvon* 1879, list 17 (1. septembra), str. 270; *SZD VI*, str. 287.

Zadnje nadaljevanje *Pogovorov* o tej temi³⁰ sklepa s pozivom pisateljem slovenskim, naj pišejo za mladino, »kar kateri najboljše more in zna: pesmi, povesti, igrokaze,« torej vse zvrsti, kakor jih je tudi sam gojil. In dalje pravi: »Merite naravnost v srce, v njem budite in gojite blage čute: ljubezen do narave, roditeljev, domovine, človeštva; veselje do dela, varčnost, treznost; učite jih dolžnosti, katere imajo do sebe, do svojih, do človeštva; zatirajte in trebite iz mladih src vse, kar je hudobno, surovo, podlo. A vse to brez suhoparnega in dolgočasnega moralizovanja in modrovanja! Resnica naj vas vodi povsod: naravo, svet, življenje kažite mladim bralcem v pravi podobi; vse bodi zdravo, jedrovito, brez mehkužne sentimentalnosti, a tudi brez surovosti! Ljudje in zlasti otroci v vaših spisih naj bodejo taki, kakršni res hodijo po zemlji. Sosebno vam priporočam otroke; mislijo naj vam in govoré kakor otroci, in vendar imej vse svoj posebni pomen. Vi ne veste, kake zlate resnice, kake globoke modrosti je mogoče pokladati otrokom v nedolžna usta, in vendar bodejo govorili po otroško! To je težavno res, ali kdor tega ne zna, on naj ne piše za mladino.«

Tu je torej Stritar izoblikoval literarni program za slovensko mladinsko književnost, pri čemer ni nakazoval izrazitih prelomov v primerjavi z dotedanjo mladini namenjeno literaturo, ne po tematiki ne po funkciji te literature. Še vedno je imel kot ustrezno (in potrebno) njeno vplivanje na mladega bralca, torej je v tej literaturi videl etično-moralno oblikovalno sredstvo, a hkrati je zanjo postavljaj enake estetske zahteve kakor za literaturo sploh.

Ta literarni program za slovensko mladinsko književnost je bil skoraj gotovo spodbuda Levstiku za njegov znameniti cikel *Otroče igre v pesencah* (Vrtec 1880). Slodnjak domneva,³¹ da so te pesmi nastale kot »umetniški protest ... zoper Stritarjeve povestice, prizore in pesmice o premodri ali prečustveni deci«, torej iz pobud, ki ne pristajajo na Stritarjevo literarno prakso, se pa približujejo njegovi teoretični misli. Stritar je te Levstikove pesmi res občutil kot »nekaj posebnega«³² in jih označil kot bisere otroške poezije, pri čemer je posebej poudaril njihovega duha, jezik in humor.

V času, ko je Stritar priznavalno sprejel Levstikove otroške pesmi, je hkrati sam za javnost – vsaj za nekaj časa – umolknil. A po ugotovitvah urednika Koblarja³³ je v osemdesetih letih že pripravljaj prvo zbirko, izrecno namenjeno mladini, *Pod lipo*, ki je izšla sicer šele leta 1895. Zbirka s podnaslovom: *Knjiga za mladino s podobami*, kakor tudi z likovno opremo, ko ima vsaka od uvrščenih tridesetih pesmi svojo ilustracijo, ilustrirani pa so tudi posamezni prizori v povesti *Griški gospod* (za knjigo je sedeminštirideset izvirnih risb narisal Fritz Gereis), nedvoumno kaže, da je imel avtor v mislih posebnega, mladega bralca, še osnovnošolskega otroka, in sicer otroka, ki živi na vasi. O tem nesporno priča tudi tematika: dvajset pesmi (dve tretjini) govori o doživetjih otrok v vaškem okolju, doma v družini, v najbližji okolici, na paši, v soseski oziroma v družbi vrstnikov in v šoli. Druge pesmi pomenijo deloma žanrske slike iz kmečkega življenja, deloma prizore iz življenja živali, kakršne lahko srečujemo na kmetih. Tematsko so torej vse pesmi blizu

³⁰ Zvon 1879, list 18 (15. septembra), str. 287; SZD VI, str. 294–295.

³¹ Zgodovina slovenskega slovstva III. Ljubljana 1961, str. 111.

³² S.: Nekaj posebnega. Zvon 1880, list 17 (1. septembra), str. 264–266; SZD VII, str. 256–259. Prim. tudi objavo tega Stritarjevega teksta v reviji *Otrok in knjiga*, 23–24 (1986), str. 48–51.

³³ Prim. Koblarjeve opombe k SZD VIII, posebej od str. 460 dalje.

povesti, ki del teh pesmi celo vključuje v tok pripovedi (urednik *Zbranega dela* Koblar pa opozarja na prvotni avtorjev načrt, po katerem bi pesmi sploh v celoti bile sestavni del prozne pripovedi oziroma dodatek k njej³⁴).

Griški gospod je v naši literarni zgodovini večkrat vzporejan z *Gospodom Mirodolskim* (Zvon 1876). France Koblar je 1941 v uvodu k *Izboru mladinskih spisov* opozoril: »Že sodobna kritika je opazila, da je *Griški gospod* na mladinsko stopnjo pomaknjeni *Gospod Mirodolski* (S 1895, št. 286).«³⁵ Slodnjak ga sicer imenuje »nekaka moderna inačica Slomškove romantično-konservativne vladnice in čitanke za nedeljske šole *Blaže in Nežica*.«³⁶ A Jože Pogačnik v študiji *Josip Stritar*³⁷ prav tako vidi v *Griškem gospodu* »obnovo *Gospoda Mirodolskega* pod aspekti, ki so značilni za mladinsko slovstvo«; to delo mu je »tematizacija idealov, na katerih naj bi se zgradilo prihodnje življenje«. Poudarjena je torej izrazita namenskost tega besedila in njegova didaktično oblikovalna funkcija. Ob tem delu pa Pogačnik kot uspela Stritarjeva mladinska besedila izdvaja njegove *Spomine*, iz zadnje zbirke *Lešniki* (1906), ki mu pomenijo Stritarjevo »obnavljanje lastne mladosti.«³⁸ Tako sta v tej povzemajoči označitvi Stritarjevega mladinskega dela nakazana dva različna ustvarjalna koncepta, hkrati z različnimi izhodišči.

In tu želi pričujoče premišljanje opozoriti na nekatera dejstva v okviru celotnega Stritarjevega literarnega opusa.

Seči moramo v začetke Stritarjevega ustvarjanja. Že ob drugem nastopu v javnosti, v almanahu *Mladika* (1868), je Stritar poleg pesmi, *Svetinove Metke*, dveh dramskih prizorov v verzih in kratkega eseja objavil tudi (približno) poldrugo poglavje iz *Zorina*, pod naslovom *Evelina*,³⁹ in sicer besedilo, ki govori o Zorinovem prijateljstvu z devetletno deklico Evelino, hčerko njegove gospodinje v Parizu. Že ta odlomek kaže poseben čut za otroka in dober dar opazovanja ne samo njegove zunanosti, temveč tudi otrokovega vedenja v različnih položajih in njegovega reagiranja na posamezna doživetja.

V *Zvonu* 1870, kjer je Stritar objavil celotno besedilo *Zorina*, je ta del pripovedi značilno dopolnjen. V pismu, pisanem 10. julija, beremo dodane misli, kakršnih bi sicer ne pričakovali v prizoru, ki poteka v otrokovi družbi. Ob spečem dekletcu se v kraju Montmorency, kjer je pisal svojo *Novo Heloizo* Rousseau, mlademu razbolelemu razumniku začno porajati vprašanja, ki govore o trpljenju. Sofoklej, ki ga citira, je poznal »življenje; če ni trpel sam, pa je videl trpeti toliko drugih.«⁴⁰

In nadaljuje: »Pa človek še ni sam na svetu; kaj pa žival? — Od nabodenega hrošča, ki vrti v smrtnih težavah mlin surovemu paglavcu za kratek čas — do uboge tlačanske pare, ki v potu svojega života nosi in vozi človeku bremena, ki jih ne zmore sam, plačilo pa gotovo ji je glad in žeja in — naj dela, kar more — palica! — koliko truda, koliko trpljenja!«⁴¹ Med sopovzročitelji tega splošnega trpljenja, ki

³⁴ Prim. Koblarjeve opombe k *SZD VIII*, str. 463–464.

³⁵ Prim. France Koblar: *Uvod*, v knjigi Josip Stritar: *Izbor mladinskih spisov*. Ljubljana 1941–XX. Cvetje iz domačih in tujih logov. 16. Citat na str. 16.

³⁶ Anton Slodnjak: *Beseda o pisatelju. Josip Stritar*. Ljubljana 1978. Izbrana mladinska beseda. Citat na str. 244.

³⁷ Jože Pogačnik: *Josip Stritar*. Ljubljana 1985. Znameniti Slovenci. Citat na str. 160.

³⁸ Prav tam. — *Spomini* so bili prvič objavljeni v *Lešnikih*, 1906, str. 159–223.

³⁹ *Evelina*. Iz romana *Zorin*, pisanega v pismih. (Boris Mirán.) *Mladika* 1868, str. 91–99. — Natisnjen je del II. in del III. poglavja.

⁴⁰ *Zvon* 1870, list 3 (1. februarja), str. 36; citirano po *SZD III*, str. 73.

⁴¹ *Zvon* 1870, list 3 (1. februarja), str. 37; citirano po *SZD III*, str. 74.

ga doživljajo vsa živa bitja, tudi živali, je že nakazan negativni lik otroka, ki pomaga povzročati trpljenje.

Zorin v pismu, datiranem 15. julija (IV., V. in del VI. poglavja), po nepričakovanem srečanju z mlado neznanko, v kateri zasluti nekdanjo otroško prijateljico Delo, sosedovo rejenko, prijatelju, naslovniku svojih pisem, obširno opiše spomine na svoja otroška leta. Te spomine uvaja z napovedjo o posebnem načinu, ki ga bo pri tem uporabil: »Ne bo me sram, o otroških letih, otroški sreči govoriti s tabo po otroško.«⁴² In nato opisuje čustveno zvezo med seboj in sosedovo rejenko, ki je oba osrečevala in bila dolgo idilično neskajljena. Žalost je prinesla delna razdružitev, ko je deklica morala ostati doma na paši, deček pa je še dalje lahko hodil v šolo. A glavni vzrok za njegovo žalost je bilo to, ko je videl, »kako so grdo z njo ravnali vaški pastirji – ... Posebno pa je bil eden med njimi, najstarejši in najmočnejši, ki je kar videti ni mogel. Bil je trmastega vedenja in zoprnega obraza, tako da ga ni nihče rad videl, še lastni roditelji njegovi so le ostro govorili z njim.

Ptičem je nastavljal, mlade pobiral iz gnezd in velikokrat neusmiljeno si igral z njimi. Rad je mučil živali in nagajal je, komur je mogel; očitali so mu pa še hujše reči, pač največ po nedolžnem. Kar se je storilo hudobnega, vsega je bil on kriv. Nikomur ni pogledal v oči nikoli, z nikomer ni spregovoril prijazne besede. Vse ga je sovražilo, meni pa se je v srce smilil in zagovarjal sem ga, kjer sem mogel; zato pa mi je bil tudi hvaležen, rad me je imel in storil bi bil za me, kar bi bil jaz hotel.«⁴³ In ta pastir je iz ljubosumnosti črtil Delo ter некоč s svojo pretnjo izzval Zorinotroka, da ga je na kolenih in s solzami prosil za usmiljenje. Odtlej je – zaradi ganjenosti in sramu – hudobni fant postal Delin zaščitnik.

V tem Zorinovem spominu imamo v strnjeni obliki (in deloma v drugačni fabulativni zvezi) združene skoraj vse glavne hudobije in surovosti, s katerimi se srečuje gospod Koren – griški gospod četrto stoletja pozneje. Le da v povesti *Griški gospod* vse te negativne lastnosti niso nakopičene pri enem samem paglavcu, temveč so razdeljene med več dečkov, s katerimi se gospod Koren zaporedoma srečuje in jih postopoma s svojo besedo, ki naj v njih zbudi ganjenost in sram, spreobrača v dobre tovariše in čuteče mlade ljudi v odnosu do članov družine, do starejših ljudi in do živali. Tako je tudi celotno delo zasnovano kot zaporedje posameznih dogodkov oziroma prizorov, katerih središčna oseba je gospod Koren, šestdesetletni profesor, ki je prišel preživljat upokojska leta na svoj rodni dom na Griču, osredinjajoče prizorišče pa klop pod njegovo lipo ob sobotnih srečavanjih s spreobrnjenimi dečki.

Povest *Griški gospod*, ki jo je mogoče brati kot pisateljev kašipot k abstraktno zamišljeni idealni podobi slovenskega naroda v prihodnosti, izhaja hkrati iz avtorjevih spominov na lastna otroška doživetja, kakor je pokazala primerjava z motivom hudobnega, a nato spreobrnjenega dečka v *Zorinu*. Stritar je namreč v zvezi z zgodbo o sosedovi rejenki Deli v tem romanu pripovedoval dr. Ivanu Prijatelju o deklici, Tržačanki, ki so jo v njegovo vas prinesli iz Trsta in se je z njo kot otrok družil na paši. Posebej nazorno je opisoval, kako je prišla dekličina gosposka mati

⁴² Zvon 1870, list 4 (15. februarja), str. 51; citirano po SZD III, str. 77. – Stritar ima v Zvonu namesto oblik: otroških, otroški, po otroško oblike: otročjih, otročji, po otroče. – Spomini na Delo so natisnjeni v Zvonu 1870, list 4 (15. februarja), str. 50–53; list 5 (1. marcija), str. 66–69; list 6 (15. marcija), str. 82–83.

⁴³ Zvon 1870, list 4 (15. februarja), str. 51; citirano po SZD III, str. 78.

s kočijo ponjo. O svojem romanu pa je Prijatelju zagotovil: »Oni dogodki v prvem delu *Zorina* so povsem po resnici povzeti.« Na avtobiografsko izkustvo oziroma na realno dogajanje kot izhodišče za literarne motive pa kaže tudi Stritarjevo izrecno zagotovilo dr. Prijatelju, da »so moji proizvodi naslonjeni povsod na resničen motiv. Na resnično življenje naših ljudi, ki jih dobro poznam.«⁴⁴ Vsi ti premisleki o Stritarjevem načinu pisanja dopuščajo tudi biografsko resničnost njegovega pripovedovanja v *Zorinu*: kako je prvoosebni pripovedovalec, ki se lahko vsaj delno enači z avtorjem teksta, že kot otrok sočustvoval z drugim otrokom, ki se ni mogel vključiti v okolje zaradi svoje neprilagodljivosti, oziroma se je na odklanjanje okolja odzival s surovostjo in nasiljem. In moremo tudi predvidevati, da je ta čustveno prizadeti otrok, ki je postal pisatelju Stritarju model za epizodni lik v *Zorinu*, v trenutku, ko je spoznal hudo čustveno stisko svojega edinega zagovornika in prijatelja, doživel pretres ter v resnici (ne samo v literarni obdelavi) spremenil svoje ravnanje do njegove prijateljice.

Ta izkušnja iz avtorjevega otroštva, uporabljena kot epizoda v fabulativnem toku *Zorina*, romana, ki sicer priča o Stritarjevem vrednotenju umetnosti kot avtonomnega področja, pa govori v prid domnevi urednika Stritarjevega *Zbranega dela*. Koblar namreč pravi, da so »le deloma ... imeli prav tisti, ki so opozarjali na nesoglasje med njegovimi zgodnjimi, zgolj umetniškimi deli in poznejšimi vzgojnimi spisi, posebno med onimi na stara leta.«⁴⁵ Roman *Zorin* se v končnem samopremisleku naslovnega literarnega lika spreminja v svarilen zgled bralcu, saj v zadnjem svojem pismu Zorin prijatelju v zvezi s spomeniki ponesrečencem piše: »Tako je tudi mene zadnje dni obhajala misel, da bi iz svojega življenja, kar se mi primerno zdi, posnel, zapisal ter izročil mladini naši v svarilen zgled.

Tako bi vendar morebiti smrt moja ne bila čisto brez vse koristi.«⁴⁶ Dostavek Zorinovega prijatelja to misel dopolnjuje: »Ne stavim Zorina mladini v posnemanje, ravno nasproti. V zgled vam bodi njegovo blago srce, njegova goreča ljubezen, s katero je obsezel vse trpeče človeštvo; a pazimo se njegovih zmot, izvirajočih iz prečutečega srca: Zorin nam je pokazal, kam vodijo.«⁴⁷ Pogačnik v svoji monografiji *Josip Stritar* ob analizi Stritarjevega miselnega sporočila – tragične vizije življenja – ugotavlja, da je junak romana »zgled (exemplum), ki naj ponazorijo in dokaže neko načelno izhodišče.« Hkrati pa opozarja, da gre v *Zorinu* za »zgodbu, ki jo avtor – kljub nekaterim pridržkom – piše po življenju in jo pospremlja med bralce s posebnimi nameni. Ti nameni so spodbujevalni in pedagoški.«⁴⁸ Potemtakem se že v *Zorinu*, enako kakor v drugih Stritarjevih delih, pojavlja avtorjeva težnja po (pozitivnem) vplivanju na bralca.

Za povezanost celotnega Stritarjevega opusa govori tudi ponavljanje in variiranje motivov iz nemladinskih del v poznejših mladinskih spisih. Zadnje, peto dejanje igre *Logarjevi*, ki jo je uprizorilo slovensko gledališče v Ljubljani 10. oktobra 1899 (istega leta je igra izšla v zadnjem, sedmem zvezku *Jos. Stritar-ja zbranih spisov*),

⁴⁴ NUK ms. 773, IV, št. 16a, str. 12 in 13. Citirano po *SZD III*, str. 413.

⁴⁵ Prim. *SZD VIII*, str. 462.

⁴⁶ *Zvon* 1870, list 15 (1. avgusta), str. 228; citirano po *SZD III*, str. 149.

⁴⁷ *Zvon* 1870, list 15 (1. avgusta), str. 229; citirano po *SZD III*, str. 149–150. Prim. tudi Koblarjeve opombe, zlasti na str. 416.

⁴⁸ Jože Pogačnik: *Josip Stritar*. Ljubljana 1985. Znameniti Slovenci. Citirano mesto na strani 126. – Prim. tudi Jože Pogačnik: *Zorin ali tragična vizija življenja*. V knjigi: Josip Stritar: *Zorin*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1985, str. 167.

pa je vključeno kot samostojen »igrokazni prizor« *Stari oče iz Amerike* v *Jagode*, 1899.⁴⁹

Še eno dejstvo kaže, da je Stritar sam vsaj od leta 1899 dalje zabrisoval meje med svojo nemladinsko in mladini namenjeno literaturo. Od tega leta dalje je svoje knjižne izdaje pri Mohorjevi družbi, *Jagode*, 1899, *Zimske večere*, 1902, in *Lešnike*, 1906, opremiljal z enakim podnaslovom: *Knjiga za odrastlo mladino*. Ta podnaslov kaže, da avtor besedil, objavljenih v teh knjigah, ni izločal iz svojega celotnega dela kot nekaj, kar je določno namenjeno ozkemu, starostno omejenemu krogu bralcev, in da se njegovo pisanje za posebnega, mladega bralca čedalje bolj približuje delom s tematiko za odrasle. Vendar v podobe iz življenja, tudi odraslih, ni vključeval erotične tematike, ki je sicer zlasti v njegovih zgodnjih (nemladinskih) delih poudarjena.

Hkrati pa je Stritar – kakor je tokratno premišljanje o njegovem delu že nakazalo – tudi za mladinska dela terjal jezikovno čistost, bogat jezik in estetsko učinkovitost; to so zahteve, ki jih je postavil za literaturo sploh že na začetku svojega literarnega delovanja, tako z literarnoteoretskimi teksti kakor tudi z zgledi lastne ustvarjalnosti. Poleg jezikovne in slogovne podobe, ki ostaja pri Stritarju individualno značilna do kraja in velja za njegovo delo v celoti, pa vse njegovo delo preveva tudi enotno življenjsko občutje. Pri tem mu je etično-moralni pogled na človeka sooblikovalo prav doživljajsko gradivo iz mladosti. In to spominsko gradivo iz otroštva avtorju tudi množi motive, ki govore o doživljanju otroka, kar na motivno-tematski ravni pomeni dodatno povezavo med besedili »za odrasle« in besedili, ki so izrecno namenjena mlademu bralcu.

Stritarjevo celotno delo, opazovano s tega vidika, se torej ne razporeja v večinoma poudarjano dihotomijo: estetičnost – utilitarnost, temveč se zaokroženo dopolnjuje in povezuje v sklenjeno podobo sveta in človeka, ki raste iz avtorjevega sodoživljanja in sočustvovanja s tem človekom.

Zusammenfassung ÜBER STRITARS WERKE FÜR DIE JUGEND

Der Artikel analysiert nicht alle Werke von Josip Stritar, die für die Jugend gemeint waren, sondern versucht zuerst festzustellen, was die bisherigen Redakteure von Stritars Schriften für Kinder und Jugendliche in ihre Auswahlen aufgenommen hatten und was für eine Auffassung man von Stritar als Autor der Kinder- und Jugendliteratur aus diesen verschiedenen Auswahlen ersehen kann.

Weiter wird im Artikel die Frage gestellt, ob man in Stritars sämtlichen Werken wirklich eine Zweiteiligkeit feststellen kann: die erste Periode, wo dem Dichter und Schriftsteller die Kunst mit ihrer ästhetischen Funktion primär war, und die zweite Periode, als er vor allem ein Erzieher sein wollte. Ein Vergleich der Motive aus dem Roman *Zorin* (1868/1870) und der Geschichte *Griški gospod* (Der Herr von Grič, 1895) zeigt, dass es möglich ist, in beiden Perioden Motive und Anregungen aus der Erlebniswelt der Jugend des Autors zu suchen.

Prevedel Mirko Križman

⁴⁹ *Stari oče iz Amerike*. *Jagode*. 1899, str. 89–103. – V igrokaznem prizoru se osebe ne imenujejo z lastnimi imeni kakor v igri *Logarjevi*, temveč so označene samo kot: oče, mati, stari oče, le otrok je obdržal ime Tonček. – O ponavljanju motivov prim. *SZD VIII*, str. 462.